

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

КОТОВИЧ Дмитро Михайлович

**Фіскальна децентралізація в умовах подолання
бюджетних дисбалансів / Fiscal Decentralization
Under Conditions of Overcoming Budgetary
Imbalances**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФам-21
Д. М. Котович

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, В. В. Сідляр

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ О. П. Кириленко

ТЕРНОПІЛЬ - 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	6
1.1. Концептуалізація фіскальних інтересів: державний та локальний вимір.....	6
1.2. Організаційно – правові основи реалізації фіскальної децентралізації.....	14
Висновки до першого розділу.....	19
РОЗДІЛ II. ПРАГМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	21
2.1. Моніторинг формування та виконання місцевих бюджетів.....	21
2.2. Оцінка впливу фіскальної децентралізації на рівень бюджетних дисбалансів.....	25
Висновки до другого розділу.....	31
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	32
3.1. Зарубіжний досвід здійснення фіскальної децентралізації в контексті подолання бюджетних дисбалансів.....	32
3.2. Шляхи підвищення ефективності реалізації фіскальної децентралізації в Україні.....	39
Висновки до третього розділу.....	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток країни залежить не лише від наявних ресурсів, але й від фіскальної політики держави на місцевому рівні. Саме здійснення державою ефективної фіскальної політики на місцевому рівні може визначати інвестиційну привабливість чи зацікавленість суб'єктів господарювання у здійсненні діяльності на відповідній території. Особливе місце у цьому займає фіскальна децентралізація як процес передачі частини бюджетних повноважень від центрального до місцевого рівня в межах єдиної бюджетної системи. Проте, здійснення фіскальної децентралізації, яке б сприяло розвитку держави передбачає використання позитивних та нівелювання негативних її ефектів, що актуалізує дослідження ролі фіскальної децентралізації в системі збалансування бюджетної системи.

Водночас проблеми міжбюджетних відносин і формування місцевих бюджетів особливо загострюються в умовах забезпечення національних інтересів в період фінансових криз, тому доречною є концептуалізація теоретичних аспектів взаємодії центру та територіальних громад з метою визначення їх поточного стану та перспектив розвитку з урахуванням переваг та загроз, які притаманні фіскальній децентралізації, що зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Теоретична основа роботи. Теоретичною основою роботи стали напрацювання провідних економістів: В. Андрущенка, Дж. Б'юкенена, М. Багмета, В. Барецького, Ш.Бланкарта, Е. Вайнінга, З. Варналія, Д. Веймера, І. Грицяка, О. Кириленко, І. Прокопенка, Ч. Тібо та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є окреслення теоретичних засад здійснення фіскальної децентралізації та основних напрямів її удосконалення, спрямованих на підвищення рівня збалансованості бюджетної системи.

Завдання дослідження. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розкрити концептуалізацію фіскальних інтересів держави та місцевих органів влади;
- визначити організаційно-правові основи реалізації фіскальної децентралізації;
- дослідити практичну складову формування та виконання бюджетних ресурсів на рівні територіальних громад;
- виявити та проаналізувати вплив фіскальної децентралізації на бюджетні дисбаланси;
- викарбувати шляхи вдосконалення фіскальної децентралізації в контексті подолання бюджетних дисбалансів на основі світового досвіду;
- обґрунтувати напрями підвищення рівня ефективності фіскальної децентралізації в Україні.

Об'єкт дослідження: фіскальна децентралізація в Україні.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти впровадження фіскальної децентралізації в умовах подолання бюджетних дисбалансів.

Методи дослідження. У роботі застосовано такі методи дослідження як системний підхід, методи аналізу, групування, методи статистичних та економіко-математичних розрахунків, динамічних порівнянь, графічно-табличний метод та інші прийоми.

Інформаційно-фактологічна база дослідження. Інформаційною базою дослідження стали законодавчі і нормативно-правові акти з питань оподаткування та фіскальної політики в Україні, аналітичні та статистичні матеріали Державної казначейської служби України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України. Широко використана довідкова література, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 52 сторінок комп'ютерного тексту. У роботі наведено 5 таблиці та 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 50 позицій.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1. Концептуалізація фіскальних інтересів: державний та локальний вимір

Незалежність України дала поштовх до розвитку демократичного державотворення, одним з основоположних принципів якого є поділ публічної влади. Конституцією України закріплений поділ влади по горизонталі на законодавчу, виконавчу і судову та по вертикалі, з розподілом функцій та завдань між державною владою та органами місцевого самоврядування. Однак, для ефективного здійснення покладених на державні та місцеві органи влади повноважень їм необхідні фінансові ресурси, які розподіляються через бюджетну систему. Відповідно до Конституції України «бюджетна система будується на засадах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [22].

Розмежування бюджетних ресурсів між центром та місцевим самоврядуванням здійснюється через систему міжбюджетних відносин, які регулюється Бюджетним кодексом України, де визначено, що «міжбюджетні відносини – це відносини між державою, АРК та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України» [6].

Відповідно для врегулювання міжбюджетних відносин використовуються такі інструменти як податки, запозичення, видатки та міжбюджетні трансферти. Когнітивний консонанс одночасного використання наведених інструментів дозволить збалансувати бюджетну систему загалом. Це можливо досягти шляхом окреслення джерел доходів, тобто податків, зборів та запозичень, та сформування на цій основі функціональних

повноважень (видатків) із їх чітким розподілом між різними рівнями бюджетної системи (включаючи міжбюджетні трансферти як з державного рівня на місцевий, так і навпаки).

Недостатній обсяг фінансових ресурсів для покриття видатків призводить до бюджетного дефіциту, який на державному рівні покривається, переважно, за рахунок запозичень, а на місцевому рівні – шляхом отримання міжбюджетних трансфертів. За допомогою міжбюджетних трансфертів здійснюється фінансове вирівнювання місцевих бюджетів, тобто покриваються дефіцити місцевих бюджетів, фінансуються делеговані повноваження, забезпечуються послуги місцевої влади на рівні встановлених центральною владою мінімальних соціальних стандартів. Обсяг трансфертів розраховується на підставі формул фінансового вирівнювання, спеціальних об'єктивних критеріїв, або виходячи із суб'єктивних міркувань представників влади. Відповідно чим більший обсяг наданих трансфертів, тим більша залежність органів місцевого самоврядування від центру, і тим меншою є їх самостійність.

Проблеми розподілу бюджетних ресурсів в межах бюджетної системи та їх обмеженість обумовлює існування бюджетних дисбалансів, тобто певної невідповідності між доходами та видатками. Вони можуть виникати як по вертикалі, так і по горизонталі бюджетної системи. Бюджетні дисбаланси, являють собою «певний ступінь, на який місцеві уряди покладаються на доходи центрального уряду задля забезпечення власних витрат» [48] (по вертикалі), або «невідповідність, яка виникає між місцевими органами влади одного рівня і пов'язана з проблемами вирівнювання» [48] (по горизонталі).

Фундаментатор «децентралізації» Ч. Тібо ще у середині ХХ ст. прийшов до висновку, що «виключно за умов фіскальної самостійності місцевих органів влади публічні видатки будуть відповідати індивідуальним уподобанням споживачів в залежності від їхніх потреб» [3, с. 65]. Це доводить гіпотезу про те, що «...центральні органи влади не можуть одноосібно у повному обсязі забезпечити повне надання суспільних благ на усій території» [3, с. 65]. Саме

тому, погоджуючись із твердженням вченого, необхідним є формування ефективної системи функціонування місцевих органів влади, на які б покладалися проблеми забезпечення розвитку територій. Формування ефективної системи місцевого самоуправління передбачає встановлення чіткого перерозподілу повноважень між центром та територіальними утвореннями, тезисом якого є «передача управлінських повноважень ближче до людей – споживачів суспільних послуг».

Вперше поняття «децентралізація» було використано після «Великої французької революції» в 1820 р. [49, с. 22], про що А. де Токвіль написав: «...Французька революція почалася з поштовху до децентралізації... але стала, зрештою – розширеною централізацією» [49, с. 10] (середина XIX ст.). Сам термін «децентралізація» з латинської перекладається як «de» – заперечення та «centralize» – середній, що означає «знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав нижчих органів влади шляхом передачі останнім частини функцій та повноважень вищими рівнями влади» [11, с. 166].

В науковій літературі зустрічається багато трактувань поняття «децентралізація», які відображають бачення науковцями цього терміну (табл. 1.1). Загалом, «децентралізація» передбачає передачу певної частини повноважень від вищого рівня влади до нижчих. Виходячи із визначення поняття «децентралізація» термін «фіскальна децентралізація» можна розглядати як «передачу повноважень в частині формування та використання фінансових ресурсів від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування зі збереженням фінансової відповідальності».

Тобто, фіскальна децентралізація є «найбільш ефективним механізмом що дозволяє узгодити інтереси учасників бюджетного процесу – регіонів-донорів та регіонів-реципієнтів, місцевих бюджетів та державного бюджету» [10]. При цьому, функціонування цього механізму відбувається шляхом законодавчого закріплення прав територіальних громад на отримання відповідних доходів та обов'язків щодо здійснення видатків.

Підходи до визначення поняття «децентралізація»

Автор	Визначення терміну «децентралізація»
М. Багмет, Т. Личко	Розширення повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади за рахунок повноважень центральних органів виконавчої влади з метою оптимізації і підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів [2, с. 34]
Х. фон Браун, У. Гроге	Передача повноважень і відповідальності за спільні функції від уряду до органів місцевого самоврядування [46]
І. Грицяк	Процес розширення та зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [9, с. 54]
О. Кириленко	Передача повноважень, функцій і компетентності від центрального уряду до органів місцевого самоврядування, що супроводжується передачею відповідних фінансових ресурсів [21, с. 60]
О. Кукарцев	Скасування або послаблення одноосібних функцій центру з появою цих функцій в інших організаційних структурах, які мають певну самостійність [23, с. 102]
А. Матвієнко	Одноразова передача владних повноважень від органів влади до органів місцевого самоврядування, як комплексний процес, що включає у себе такі елементи як питання спроможності органів державної влади передати, а органів місцевого самоврядування – отримати і ефективно розпорядитися владними повноваженнями; визначення обсягу повноважень, який необхідно передавати, механізм передачі владних повноважень; механізм взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування; питання адміністративно-територіальної реформи тощо [24, с. 3]
Ю. Панейко	Поділ усіх адміністративних прав на ті, що належать тільки до компетенції держави та делеговані [27, с. 82]
М. Харитончук	Поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам [45, с. 14]

Вище згадана модель фіскальної децентралізації ґрунтується на чіткому співвідношенні доходів та витрат територіальних громад, що зумовлює

скорочення обсягів міжбюджетних трансфертів і консолідує кошти державного бюджету на виконання стратегічних завдань розвитку держави загалом. При цьому, формування такої моделі ґрунтується на трьох постулатах:

1. чіткий розподіл видаткових повноважень між всіма ланками бюджетної системи [10];
2. формування достатніх обсягів фінансових ресурсів на фінансування наданих повноважень [10];
3. врегулювання «горизонтальних» та «вертикальних» дисбалансів з використанням трансфертного інструментарію [10].

Здійснення фіскальної децентралізації потребує особливого підходу до вивчення можливих проблем її реалізації через систему адаптацій до преференцій та надмірної економії. Тобто, «надання певних послуг економічно доцільніше там, де максимально отримана вигода є вищою, ніж понесені витрати» [4, с. 603]. Відтак, перерозподіл бюджетних коштів від державного до місцевих бюджетів, які призначені для «наближення» суспільних благ до споживачів, повинен здійснюватися із врахуванням економічного потенціалу і розміру територій. Варто зазначити, що такий перерозподіл відбувається за принципом забезпечення, в кінцевому підсумку, національних інтересів. На практиці високорозвинених країн це відбувається за схемою: центральна влада фінансує загальнонаціональні стратегічні функції, а місцеві органи влади фінансують надання соціально-культурних послуг (рис. 1.1).

«Батьком» фіскальної децентралізації є економіст Ч. Тібо, який досліджуючи бюджетний федералізм, сформулював свої висновки на основі альтернативних соціально-психологічних мотивацій людей, «...для одних, з огляду на фінансових міркувань, доцільніше залишатися вдома і намагатися покращити умови свого існування, ніж емігрувати, змінюючи при цьому місце проживання» [50].

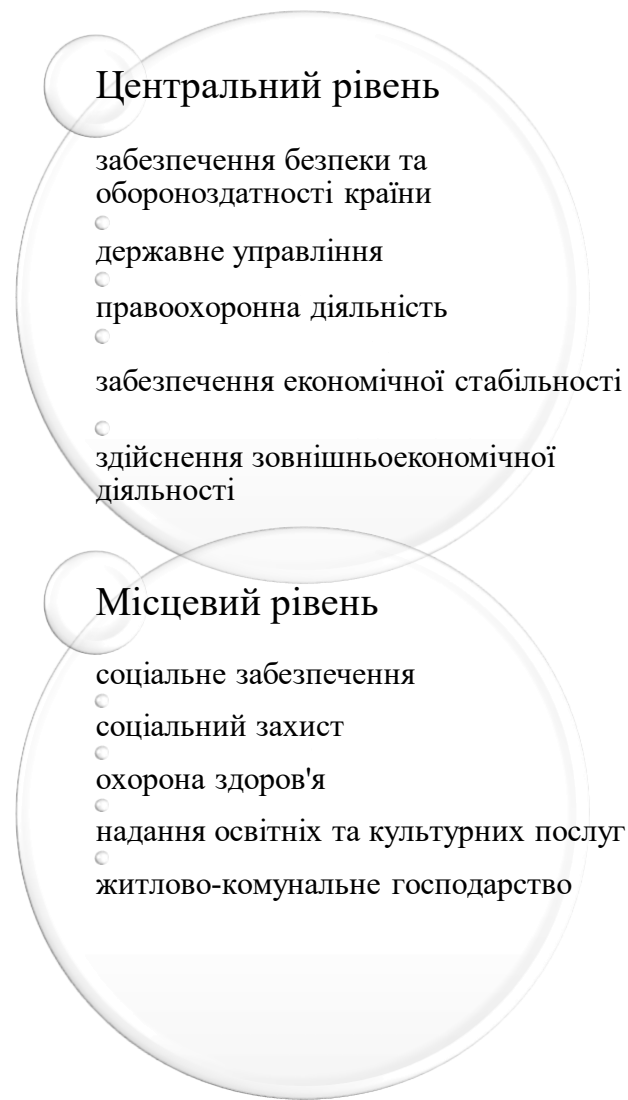

Рис. 1.1. «Модель розподілу бюджетних повноважень в умовах фіскальної децентралізації»

Примітка: складено автором.

Соціально-психологічні спостереження Ч. Тібо та його наступників побудували теорію «міжтериторіальної мобільності» населення комплексно з теорією «забезпеченості суспільними благами». Унікальністю його теорії є те, що вона демонструє основні ознаки, за якими можна визначити та оцінити ефективність діяльності органів влади на місцях, описуючи проблеми витрачання наявних бюджетних ресурсів та вибір моделі їх адекватного використання на різних ланках управління державою.

Досліджуючи фіскальну децентралізацію, Дж. Б'юкенен у 1980 р. розробив гіпотезу «Левіафана», в якій розглядає децентралізацію як

«стримуючий фактор у максимізації доходів уряду», а саме максимізації власних надходжень. Це спонукає до появи горизонтальної та вертикальної конкуренція між різними ланками влади що «...визначає розмір їхнього бюджету, тим самим обмежуючи загальний розмір бюджету сектору державного управління» [47, с. 10]. Відтак фіскальна децентралізація може сприяти «...уникненню надлишкової пропозиції суспільних послуг, і, відповідно, зменшенню загального рівня державних витрат» [47, с. 10].

Вище наведені фактори окреслюють переваги фіскальної децентралізації, однак, існують і загрози від надмірного роздрібнення бюджетних ресурсів. На думку І. Гоптарьової «фіскальна децентралізація» формує фундамент для майбутніх конфліктів між різними ланками бюджетної системи, оскільки «...може виникнути спроба місцевих органів влади сконцентрувати більше владних повноважень, що призводить до конкуренції між різними рівнями влади, і, відповідно, до боротьби за фінансові ресурси» [8]. Д. Веймер та Е. Вайнінг вважають, що «...децентралізація становить перешкоду до реалізації тієї або іншої політики, яку проводить центральний уряд» [7, с. 220 – 221]. Тобто, ризики впровадження децентралізації можна згрупувати наступним чином:

- 1) посилення міжрегіональних диспропорцій, оскільки «багатші» регіони зможуть задовольнити суспільні та комунальні потреби населення якісніше, в той час як регіони з низьким рівнем доходів не зможуть у повній мірі їх задовольнити;
- 2) зменшення рівня узгодженості виконання делегованих повноважень;
- 3) зростання корупції на місцевому рівні та неефективне витрачання коштів через низький рівень економічної свідомості, фінансової культури та рівня освіченості членів суспільства в управлінні бюджетними коштами;
- 4) необґрунтоване залучення місцевими органами влади кредитних коштів, особливо в іноземних кредиторів, що може погіршити економічний стан всієї країни;

5) здійснення місцевих видатків переважно на соціальні програми та нехтування, не такими «популярними», але дуже важливими з економічної точки зору капітальними видатками, щоб збільшити чисельність своїх виборців;

б) встановлюються певні бар'єри щодо підвищення податків та скорочення соціально-орієнтованих видатків в період циклічного спаду економіки, що зумовлено більшою кількістю рівнів управління в державі.

Враховуючи ризики та прерогативи «фіскальної децентралізації» варто сказати, ефективність даної політики корелює різ показником розмежування повноважень центру та місцевих органів влади та визначенні шляхів взаємодії між ними, що дозволить уникнути багатьох «непорозумінь» у майбутньому та сприятиме координованості їх дій у разі виникнення економічних спадів.

Отже, запровадження фіскальної децентралізації є головним напрямком розвитку демократичного суспільства, який спрямований на покращення суспільного добробуту та ефективного розміщення ресурсів. Оскільки, Україна стала на шлях демократичного розвитку процес децентралізації є об'єктивною необхідністю. При цьому, необхідно на законодавчому рівні закріпити функції усіх учасників бюджетного процесу та чітко розмежувати їхні повноваження, створити умови для прозорості та ефективної діяльності органів місцевого самоврядування. Лише після цього бюджетна сфера, певним чином, буде готова до максимізації позитивних та мінімізації негативних аспектів децентралізації бюджетних повноважень, що створить умови для покращення економічного становища, яке в сучасних умовах розвитку України є досить складним.

1.2. Організаційно – правові основи реалізації фіскальної децентралізації

Фінансове забезпечення регіонів є основою для місцевих органів влади при реалізації владних повноважень, та являються запорукою їхньої легітимності. Однак, на сьогодні, місцеві органи влади не володіють достатньою кількістю фінансових ресурсів, що супроводжується високим рівнем залежності їх від центру.

Підґрунтям державного регулювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць є нормативно-правове забезпечення, яке визначає основні функції держави на місцевому рівні, принципи і методи їх забезпечення. Формування законодавчої бази для забезпечення розвитку місцевого самоврядування розпочалося після проголошення незалежності України в 1991 р. Разом з тим, молода держава зіткнулася із багатьма проблемами, однією з яких була необхідність у розробці нормативно-правових актів, які б забезпечили сталий економічний розвиток окремих територіальних утворень та всієї країни загалом. Відсутність навичок у сфері регулювання розвитку місцевого самоврядування зумовило необхідність використання світового досвіду, особливо високорозвинених країн.

Основою для розробки власних нормативно-правових документів стала «Європейська хартія місцевого самоврядування» [12], яка була прийнята у Страсбурзі в 1985 р., і в якій визначалися «основні положення щодо організації місцевого самоврядування, основні принципи правової та фінансової автономії місцевих органів влади у формуванні місцевих бюджетів» [12]. Україною даний міжнародний документ був підписаний у 1996 році, а в 1997 році Верховна рада України ратифікувала його. Таким чином, вимоги окремих положень Хартії стали обов'язковими для виконання на території України.

Головним нормативно-правовим актом в Україні являється Конституція України, яка була прийнята у 1996 році. За висновками Венеціанської комісії

(Європейська Комісія «За демократію через право»), цей документ був визнаний одним з найдемократичніших у світі. Конституція України визначає політико–правові засади здійснення всіх державних процесів, форму правління, державний устрій та правовий режим [22].

Конституційні засади місцевого самоуправління були підкріплені Законом України «Про місцеве самоврядування» [35], який був прийнятий 21.05.1997 року. Згідно даного закону, місцевим органам влади надавалося право самостійно визначати та затверджувати програми соціально-культурного та економічного розвитку на підпорядкованій їм території. Разом з тим, на місцеві органи влади покладалися повноваження з формування та виконання місцевих бюджетів та утворення позабюджетних цільових фондів. Даний закон базувався на нормах Європейській Хартії, проте, визначаючи основні принципи місцевого самоуправління, серед яких – організаційно-правова та фінансова самостійність, в законі не було окреслено межі даних форм автономії, методи та інструменти їх здійснення та забезпечення.

Ще одним законом, у якому визначалися повноваження місцевих органів самоврядування у сфері територіального економічного регулювання був прийнятий в 1999 році Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [36]. Законом були визначені основні функції, права та обов'язки місцевих державних адміністрацій.

Для забезпечення поступального економічного розвитку регіонів в 2000 році ВРУ прийняла Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [31], у якому визначалися організаційно-правові та економічні основи для здійснення ефективного планування та прогнозування розвитку економіки України, її галузевих та територіальних структурних підрозділів. При цьому, суб'єктами у здійсненні прогнозів та програм виступали Верховна рада України, Кабінет міністрів України, Рада міністрів АР Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Для забезпечення ефективної розбудови адміністративно-територіальних одиниць у 2002 році був прийнятий Закон України «Про Генеральну схему планування території України» [30], в якому декларувалися пріоритети планування та використання територіального фонду держави, основні аспекти внутрішньої міграції робочої сили з метою впливу на виробничий, соціальний та економічний розвиток та формування транспортної інфраструктури, також обґрунтовувалися території, які потребують вагової підтримки з боку держави, до яких відносяться території з низьким рівнем забезпечення природними та трудовими ресурсами, території з високим ступенем радіації, території, які збагачені корисними копалинами чи історико-культурними цінностями, природно та техногенно-небезпечні території тощо.

У 2004 році Верховною радою України був ухвалений Закон України «Про державні цільові програми» [32], який став основою для виконання державних цільових програм. В законі передбачається поділ цільових програм на дві групи:

1. Довгострокові загальнодержавні програми соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку та охорони довкілля, реалізація яких здійснюється на всій території України або значній кількості її регіонів центральними та місцевими органами влади;

2. Тактичні (короткострокові) програми, які здійснюються з метою розв'язання поточних проблем розвитку економіки країни, її окремих галузей чи адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

Наступними нормативними документами, які забезпечують нормативно-правову базу розвитку регіонів є Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [39], в якому визначено комплекс організаційно-правових, фінансових, наукових, та інших заходів, які спрямовані на досягнення «сталого економічного розвитку територій» на основі поєднання «...екологічних та соціальних інтересів на всіх рівнях, з

метою максимально ефективного використання внутрішнього потенціалу територіальних утворень» [39], та «Державна стратегія регіонального розвитку» на період до 2015 року [34].

Щодо депресивних регіонів, то заходами державного стимулювання їхнього розвитку є цільове спрямування капітальних вкладень держави на розвиток виробничої, комунікаційної й соціальної інфраструктури, надання фінансової підтримки, сприяння формуванню інфраструктури розвитку підприємництва, створення системи перекваліфікації трудових ресурсів та запровадження дієвого механізму інвестиційного стимулювання розвитку таких територіальних одиниць. У Державній стратегії регіонального розвитку передбачено, що місцеві органи влади на рівні області самостійно розробляють стратегічний план розвитку підпорядкованої їм території, дотримуючись основних постулатів Державної стратегії.

Разом з тим, нормативно-правове забезпечення територіального розвитку регіонів України є недосконалим, свідченням цього є існування таких явищ як диспропорції соціально-економічного розвитку, регіональних дезінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні.

Вище наведені нормативно-правові акти є загальною складовою забезпечення самостійності регіонів у формуванні власних фінансових ресурсів. Практичну і понятійну основу формування місцевих ресурсів, на нашу думку забезпечує Бюджетний та Податковий кодекси. Розглянемо детальніше кожний із них.

У липні 2010 року було прийнято нову редакцію Бюджетного кодексу України, в якому врегульовані відносини, які пов'язані із «виконанням державного та місцевих бюджетів та визначено норми міжбюджетного врегулювання» [6].

У Бюджетному кодексі України окреслено розподіл доходів між державним бюджетом та місцевими бюджетами. Так, доходи місцевих бюджетів в Україні формуються за рахунок п'яти основних джерел, які є чітко визначеними (рис. 1.2).

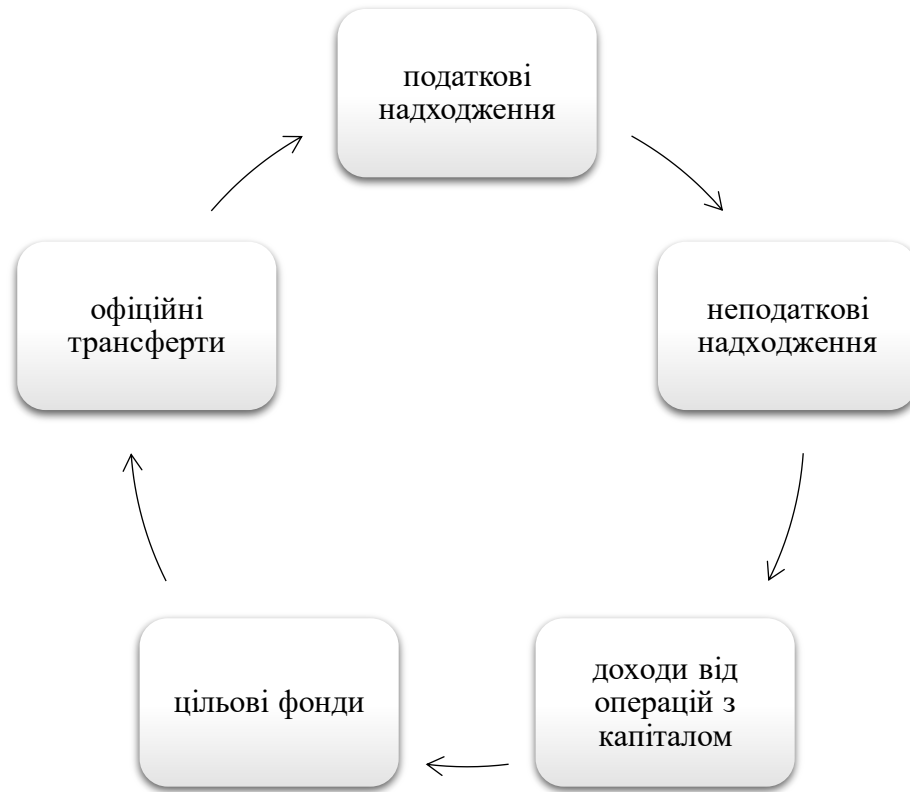

Рис. 1.2. Джерела доходів місцевих бюджетів [6]

Першоосною у процесі формування місцевого оподаткування став Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори» [37], який був прийнятий ще у 1993 р. Особливістю місцевих податків та зборів є те, що їх встановлення та регулювання є, переважно, компетенцією місцевого самоврядування, що тим самим відображає самостійність місцевих органів влади.

Зі вступом в силу Податкового кодексу, який був прийнятий Верховною радою України 02.12.2010 року, відбулися певні зміни щодо структури та кількості місцевих податкових платежів [28], а саме їх кількісне скорочення.

Безпосередньо сам процес фіскальної децентралізації в Україні розпочався у 2014 р., коли було прийнято Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [40], Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [38], Закон України «Про

добровільне об'єднання територіальних громад» [33] та внесено зміни до Бюджетного і Податкового кодексів в частині фіскальної децентралізації (у 2015 р.).

У червні 2020 р. Урядом було затверджено новий «адміністративно-територіальний устрій базового рівня». Відповідно, вже у Державному бюджеті України на 2021 р. реально запроваджувалася «дворівнева модель міжбюджетних відносин», яка має встановити взаємовідносини між держбюджетом та бюджетами територіальними громадами [5].

Таким чином, конституційно-правові норми знаходять свій розвиток та деталізацію у законах та законодавчих актах, які визначають методи, форми та механізми впливу держави на формування та розвиток ресурсної бази органів місцевого самоврядування.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи теоретико-організаційні засади формування фіскальної децентралізації можна зробити висновок:

1. При дослідженні концептуалізації фіскальних інтересів на державному та локальному рівні встановлено, що для ефективного здійснення покладених на державні та місцеві органи влади повноважень їм необхідні фінансові ресурси, які розподіляються через бюджетну систему. При цьому, Проблеми розподілу бюджетних ресурсів в межах бюджетної системи та їх обмеженість обумовлює існування бюджетних дисбалансів, тобто певної невідповідності між доходами та видатками бюджетів на різних рівнях (вертикальних та горизонтальних).

2. Окреслено основні переваги та недоліки від впровадження фіскальної децентралізації. Зокрема перевагами фіскальної децентралізації є ефективніше витрачання обмежених фінансових ресурсів та підвищення фіскальної дисципліни у процесі формування та використанню бюджетних

коштів. До загроз можна віднести суб'єктивізм прийняття рішень на місцевому рівні та недостатня фінансова компетентність органів місцевого самоврядування.

3. Аналізуючи організаційно – правові основи реалізації фіскальної децентралізації ми встановили, що в Україні з 1991 р. прийнято цілу низку нормативно-правових актів, які націлені на забезпечення сталого економічного розвитку територіальних громад з урахуванням їхніх особливостей, однак, «фактичну фінансову самостійність» територіальні громади отримали лише після затвердження «нового адміністративно-територіального устрою» у 2020 р.

РОЗДІЛ II. ПРАГМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Моніторинг формування та виконання місцевих бюджетів

В сучасних умовах місцеві бюджети займають провідне місце у забезпеченні належного рівня надання суспільних благ на підконтрольній їм території, особливо, якщо для країни притаманною є децентралізована форма розподіл ресурсів. Тому питання формування та виконання місцевих бюджетів, зокрема бюджетів територіальних громад, набуває особливої актуальності. Звернемо увагу на дохідну частину місцевого «кошторису», яка відповідно до чинного законодавства складається із: доходів зі сплати податків, неподаткових доходів, надходжень від операцій з капіталом, цільових фондів та офіційних трансфертів (від органів державної влади та від країн Європейського Союзу) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

«Структура дохідної частини місцевих бюджетів України у 2018 – 2022 рр.», % [15 – 19]

Вид надходжень	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022*
Податкові надходження, з них:	41,4	48,3	60,6	59,7	69,9
<i>Податок на доходи фізичних осіб</i>	<i>59,4</i>	<i>61,2</i>	<i>62,3</i>	<i>61,2</i>	<i>68,4</i>
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	<i>4,0</i>	<i>3,8</i>	<i>3,4</i>	<i>4,6</i>	<i>3,8</i>
<i>Рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів</i>	<i>2,1</i>	<i>2,0</i>	<i>1,6</i>	<i>2,5</i>	<i>2,5</i>
<i>Акцизний податок</i>	<i>5,9</i>	<i>5,1</i>	<i>5,45</i>	<i>5,2</i>	<i>3,0</i>
<i>Місцеві податки і збори</i>	<i>26,2</i>	<i>27,2</i>	<i>26,5</i>	<i>25,9</i>	<i>21,8</i>
<i>Інші податки та збори</i>	<i>2,3</i>	<i>0,8</i>	<i>0,7</i>	<i>0,6</i>	<i>0,5</i>
Неподаткові надходження	5,0	4,7	4,6	4,7	3,6
Доходи від операцій з капіталом	0,4	0,5	0,7	0,6	0,4
Цільові фонди	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Офіційні трансферти	53,2	46,4	34,0	34,9	26,0

* дані за 3 квартали 2022 р.

Найбільшу питому вагу у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів відіграють податкові надходження та офіційні трансферти. При цьому, роль податкових надходжень характеризується зростаючою тенденцією із 41,4% у 2018 р. до 59,7 % у 2021 р., що свідчить про покращення фінансової достатності місцевих бюджетів. У той час, частка трансфертних платежів зменшується з 53,2% у 2018р. до 34,9% у 2021 р., що свідчить про зниження рівня дотаційності місцевих бюджетів, та підвищення їх самодостатності.

Базисом формування місцевих бюджетів є податки на доходи, зокрема «податок на доходи фізичних осіб», частка якого у податкових надходженнях з 2018 по 2021 рр. становила понад 60%., що свідчить про його вагому фіскальну роль.

Варто зауважити, що і місцеві податки та збори займають вагоме місце у структурі податкових доходів, а саме близько 26% за аналізований період. Відтак майже тритина податкових надходжень складається із «місцевих податків і зборів», що є базисом фінансової незалежності територіальних громад, оскільки адмініструються ними. Це обумовлює доречність аналізу «складу та структури місцевих податків та зборів» (табл. 2.2).

Найбільше фіскальну часту у структурі «місцевих податків та зборів» мають єдиний податок, частка якого зросла із 48,4 % у 2018 р. до 51,5 % у 2021 р. та податки на майно, які характеризуються спадною тенденцією, із 51,2% у 2018 р. до 48,1% у 2021 р. Щодо майнових податків, то варто зазначити, що їх основою є орендна плата та земельний податок (близько 80% податків на майно), суб'єктами сплати яких є, переважно, є юридичні особи. При цьому, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки не виконує ту фіскальну функцію, яка на нього покладалася при його введенні. Оскільки, основними суб'єктами його сплати є юридичні, а не фізичні особи, що, в першу чергу, пов'язано з ефективністю роботи контролюючих органів при адмініструванні даного платежу.

**«Динаміка складу та структури надходжень місцевих податків та зборів
за 2018 – 2022 рр.» [15 – 19]**

млн. грн.

Вид надходжень	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022*
Місцеві податки і збори	61026,4	73575,3	75686,2	89896,6	60012,1
Збір за місця для паркування ТЗ	99,9	114,9	91,2	127,0	75,4
Питома вага, %	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Туристичний збір	90,7	196,2	130,6	244,0	137,2
Питома вага, %	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2
Єдиний податок	29564,2	35270,2	38031,0	46282,4	33616,0
Питома вага, %	48,4	47,9	50,3	51,5	56,0
Податки на майно, в т. ч.:	31272,0	37993,9	37433,4	43242,7	26183,4
Питома вага, %	51,2	51,6	49,5	48,1	43,6
<i>Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки</i>	<i>3636,0</i>	<i>4882,4</i>	<i>5758,9</i>	<i>7820,8</i>	<i>4840,7</i>
Питома вага, %	11,6	12,9	15,4	18,1	18,5
<i>Земельний податок</i>	<i>9870,6</i>	<i>13349,6</i>	<i>12813,6</i>	<i>13843,6</i>	<i>7940,5</i>
Питома вага, %	31,6	35,1	34,2	32,0	30,3
<i>Орендна плата</i>	<i>17450,5</i>	<i>19486,0</i>	<i>18658,1</i>	<i>21419,7</i>	<i>13331,6</i>
Питома вага, %	55,8	51,28	49,84	49,54	50,91
<i>Транспортний податок,</i>	<i>314,9</i>	<i>276,0</i>	<i>202,8</i>	<i>158,3</i>	<i>70,6</i>
Питома вага, %	1,0	0,7	0,5	0,4	0,3

* дані за 3 квартали 2022 р.

При цьому, не варто недооцінювати роль видаткової частини місцевих бюджетів. Оскільки у видатках демонструються основні функції, які здійснюють місцеві органи влади та повноваження, якими вони володіють. Саме розподіл бюджетних ресурсів показує особливості здійснення фіскальної децентралізації (табл. 2.3).

«Структура видатків місцевих бюджетів у 2018 – 2022 рр.», % [15 – 19]

Вид видатків	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022*
Загальнодержавні функції	5,0	6,2	8,6	8,1	10,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,2	0,2	0,4	0,3	1,6
Економічна діяльність	13,5	14,5	19,7	19,7	9,9
Охорона навколишнього природного середовища	0,5	0,6	0,5	0,4	0,1
Житлово-комунальне господарство	5,3	6,1	6,7	10,0	7,6
Охорона здоров'я	16,3	15,9	10,6	5,8	5,6
Духовний та фізичний розвиток	3,3	3,8	4,6	4,8	5,0
Освіта	29,0	33,0	41,7	43,7	52,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,5	18,2	5,0	4,9	6,1
Міжбюджетні трансферти	1,3	1,5	2,2	2,2	1,8

* дані за 3 квартали 2022 р.

За функціональною класифікацією видатків місцевих бюджетів найбільшу їх частку в 2021 р. становлять видатки на освіту, які зросли до 43,7%, що зумовлено змінами у Бюджетному кодексі, які передбачають фінансування із місцевих бюджетів дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти, а також позашкільної освіти. Проте збільшення фінансування освіти не корелює із підвищенням якості надання цих послуг, оскільки лєвова частка цих коштів надається на виплату заробітних плат педагогічних працівників. Суттєво скоротилися видатки на «соціальний захист та соціальне забезпечення» із 25,5 % у 2018 р. до 4,9% у 2021р. та видатки на «охорону здоров'я» із 16,3% у 2018 р. до 5,8% у 2021 р.. що пов'язано із «перерозподілом фінансування соціальної сфери між державним та місцевими бюджетами» [6]. При цьому позитивним явищем є збільшення частини видатків на економічну діяльність у 1,5 рази, із 13,5 % у 2018 р. до 19,7 % у 2021 р., що пов'язано із «великим будівництвом»

доріг та транспортних розв'язок, зокрема на місцевому рівні, та видатків на житлово-комунальне господарство, із 5,3% у 2018 р. до 10% у 2021 р.

Відповідно до вище наведених даних місцеві бюджети ще не у повній мірі спроможні профінансувати власні видатки і потребують значної підтримки з боку державного бюджету у вигляді міжбюджетних трансфертів. Однак, спостерігаємо позитивну динаміку стосовно підвищення рівня самостійності місцевих бюджетів, що в умовах фіскальної децентралізації, трактуємо як позитивне явище.

2.2. Оцінка впливу фіскальної децентралізації на рівень бюджетних дисбалансів

Процес фіскальної децентралізації, який набув свого поширення у Європі вплинули і на формування української моделі взаємовідносин центру та територіальних громад. Фіскальна децентралізація передбачає певну фінансову автономію місцевих органів влади та наявність достатньої кількості фінансових ресурсів для здійснення покладених на них функцій.

Здійснення фіскальної децентралізації підвищує роль місцевих бюджетів у формуванні як доходів, так і видатків зведеного бюджету України. Дослідження цих показників дозволяє сформулювати уявлення про ступінь фіскальної децентралізації в Україні шляхом аналізу показників «фінансової децентралізації доходів», «фінансової децентралізації витрат» та «узагальнюючого показника фінансової децентралізації» [41, с. 326] (табл. 2.4).

«Фіскальна децентралізація доходів» у 2017 – 2021 рр. становить близько 22% і є відносно стабільним показником протягом аналізованого періоду. Проте, «фіскальна децентралізація витрат» характеризується спадною тенденцією, що свідчить про зростання ролі державного бюджету в структурі фінансування видатків. З іншого боку, відбувається часткове

збалансування доходів місцевих бюджетів з їхніми видатками, тобто злагоджуються бюджетні дисбаланси.

Таблиця 2.4

Оцінки рівня фіскальної децентралізації в Україні у 2017 – 2021 рр. [14 – 19]

Показники	Рік				
	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Доходи Зведеного бюджету, млрд. грн.</i>	1016,8	1184,3	1289,8	1376,7	1662,2
<i>Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн.</i>	223,5	256,2	291,5	300,7	365,3
Показник фінансової децентралізації доходів (ПФДд) – частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у доходах зведеного бюджету, %	22,0	21,6	22,6	21,8	22,0
<i>Видатки Зведеного бюджету, млрд. грн.</i>	1056,8	1250,2	1370,1	1595,3	1844,4
<i>Видатки місцевих бюджетів, млрд. грн.</i>	490,2	563,3	557,5	467,5	556,8
Показник фінансової децентралізації видатків (ПФДв) – частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету, %	46,4	45,1	40,7	29,3	30,2
Частка покриття місцевих видатків доходами місцевих бюджетів, %	47,4	48,0	55,5	74,5	72,8
Узагальнюючий показник фінансової децентралізації (ПФДу = (ПФДд + ПФДв) / 2), %	47,4	48,0	55,5	74,5	72,8

Примітка: доходи без урахування міжбюджетних трансфертів

Якщо у 2017 р. частка покриття видатків місцевих бюджетів на 52,6% фінансувалася за рахунок «міжбюджетних трансфертів» і на 47,4% за рахунок «власних надходжень», то у 2021 р. лише 27,2 % видатків місцевих бюджетів

покривалися за рахунок «міжбюджетних трансфертів» і, відповідно, 72,8% – за рахунок власних надходжень.

Така ситуація свідчить про підвищення рівня самостійності місцевих бюджетів та здатності профінансувати власні видатки. Однак, це не є свідченням високого рівня фіскальної децентралізації в Україні, оскільки спостерігаємо концентрацію як дохідних, так і видаткових повноважень на рівні держави.

Подолання бюджетних дисбалансів здійснюється шляхом горизонтального («забезпечення рівнозначних за обсягом фінансових ресурсів для територіальних одиниць із однаковим обсягом покладених на них повноважень» [6]) та вертикального («збалансування обсягів фінансових ресурсів між різними рівнями влади із обсягами фінансування завдань, які на них покладаються» [6]) вирівнювання. Тобто, відбувається так званий перерозподіл бюджетних коштів між «багатими» та «бідними» територіями, який здійснюється через центральний апарат.

Збалансування бюджетної системи зазнало значних змін у 2015 р., коли відбулася трансформація підходів до розподілу офіційних трансфертів між державним та місцевими бюджетами, що дозволило сформулювати «новий підхід до визначення обсягів міжбюджетних трансфертів» [6]. Відтак «міжбюджетне вирівнювання» почало відбуватися відповідно до показників «закріплених» загальнодержавних податків, до яких було віднесено «податок на прибуток підприємств» (для збалансування обласних бюджетів) та «податок на доходи фізичних осіб» («для збалансування обласних бюджетів, бюджетів міст обласного значення та бюджетів територіальних громад»), окрім м. Києва [6]. Також було введено поняття базова дотація – «це трансферт, що надається із державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій» [6], та реверсна дотація – «це кошти, які передаються із місцевих бюджетів до державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій» [6].

Горизонтальне вирівнювання здійснюється з врахуванням «індексу податкоспроможності» відповідного місцевого бюджету (рис. 2.1).

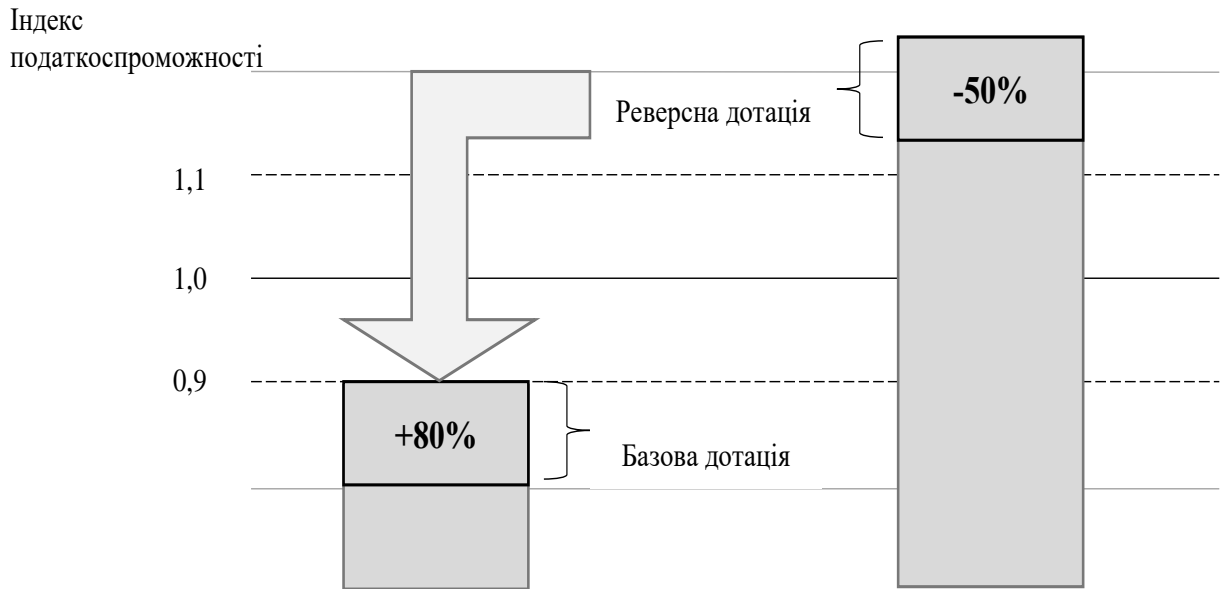

Рис. 2.1. «Механізм горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів» [6]

Бюджетне вирівнювання не здійснюється, якщо «індекс податкоспроможності» коливається в межах 0,9 – 1,1; якщо «індекс податкоспроможності» менший 0,9 – надається базова дотація; якщо «індекс податкоспроможності» більший 1,1 – передається реверсна дотація з місцевого бюджету. Це дозволяє ефективніше здійснювати перерозподіл коштів між територіальними громадами та збалансувати фінансові ресурси між місцевими бюджетами. При цьому, спостерігаємо позитивну динаміку зростання індексу податкоспроможності місцевих бюджетів, що проявляється у зростанні обсягів реверсної дотації (рис. 2.2).

Так, з 2018 по 2021 р. спостерігаємо скорочення обсягів базової дотації на 9,5 % та зростання обсягів реверсної дотації на 92% у 2021 р. в порівнянні з 2018 р., що показує позитивний ефект від здійснення фіскальної децентралізації, оскільки більша кількість місцевих бюджетів мають

достатньо власних фінансових ресурсів для забезпечення місцевих потреб, при цьому зменшується кількість «бідних» адміністративно-територіальних одиниць.

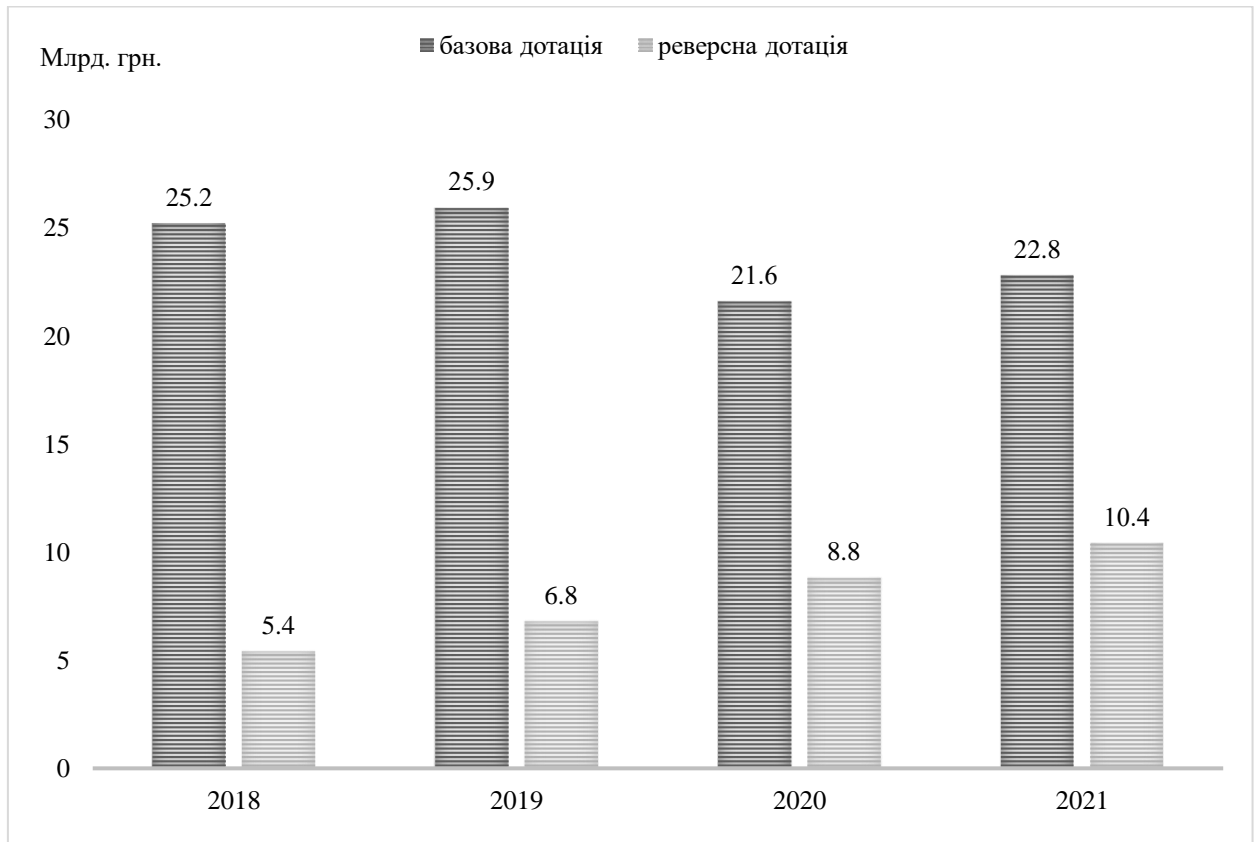

Рис. 2.2. Горизонтальне збалансування місцевих бюджетів у 2018 – 2021 рр. [15 – 19]

Характерними для України є й вертикальні дисбаланси, вирівнювання яких здійснюється шляхом безпосереднього «вливання» коштів із державного до місцевих бюджетів. На відміну від горизонтальних дисбалансів бюджету, вертикальні дисбаланси показують пряму залежність місцевих бюджетів від державного, і частку перерозподілу фінансових ресурсів в державі. Це дозволяє сформулювати певні уявлення про рівень фіскальної децентралізації через призму міжбюджетних трансфертів рис. 2.3.

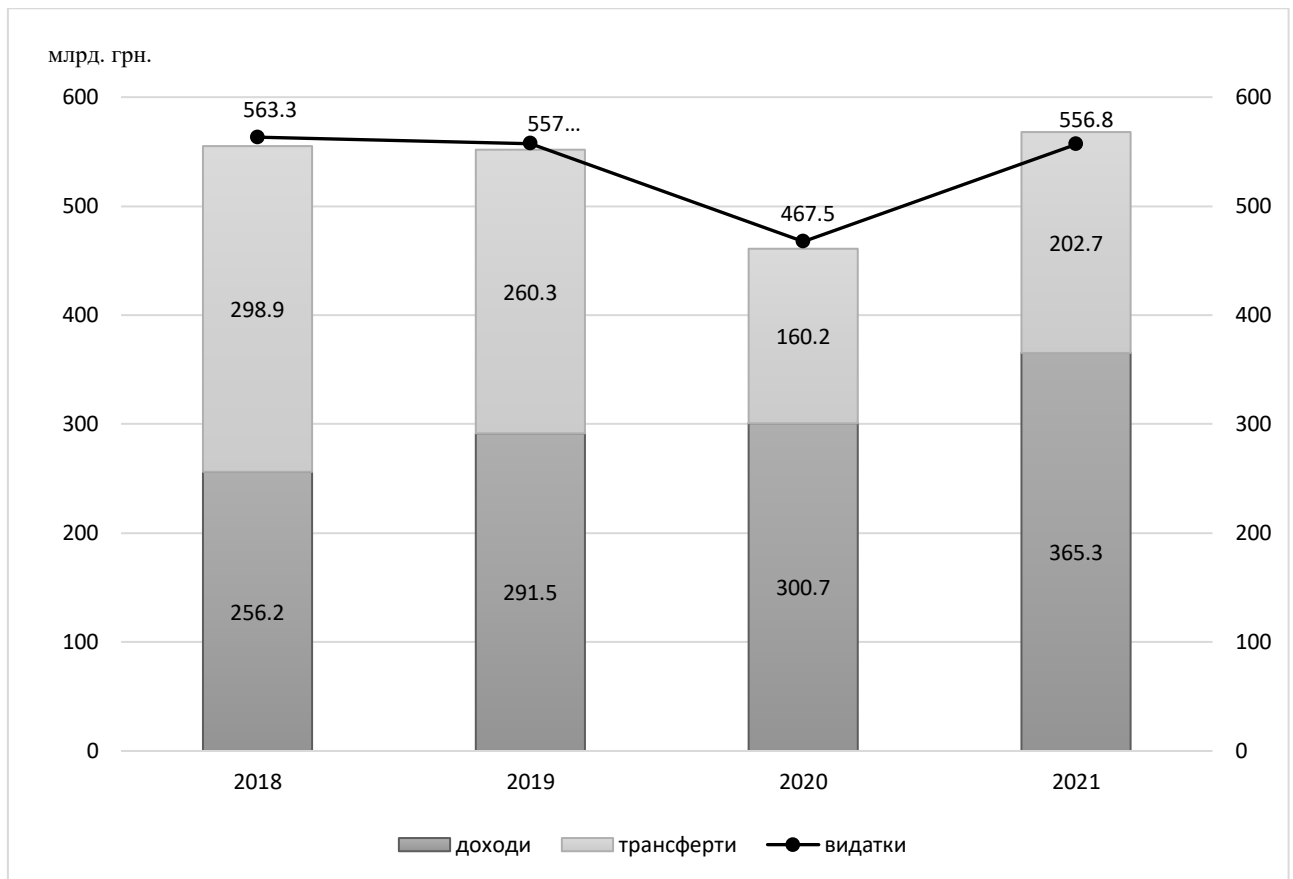

Рис. 2.3. Вертикальне збалансування місцевих бюджетів у 2018 – 2021 рр. [15 – 19]

Як видно на рис. 2.3 обсяги офіційних трансфертів у 2018 р. перевищували доходи місцевих бюджетів, однак, починаючи з 2019 р. спостерігаємо скорочення обсягів офіційних трансфертів не лише у процентному співвідношенні, але й в абсолютному (кількісному). Це свідчить про зміцнення фінансової самодостатності місцевих органів влади, що в умовах фіскальної децентралізації є позитивним явищем, а тому, менша частка коштів із державного бюджету йде на фінансування місцевих бюджетів, що дозволяє використовувати дані кошти на інші статті видатків.

Виходячи із вище наведеного варто відзначити, що зростання частки доходів місцевих бюджетів відносно офіційних трансфертів позитивно впливає на процес збалансування бюджетів на усіх рівнях, а збільшення обсягів реверсних дотацій демонструє підвищення загального рівня податкоспроможності місцевих бюджетів. Відтак, фіскальна децентралізація

позитивно впливає на бюджетні дисбаланси, тобто сприяє їх злагодженню як по вертикалі бюджетної системи, так і по горизонталі.

Висновки до другого розділу

Аналіз прагматики реалізації фіскальної децентралізації в Україні дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Проводячи моніторинг формування та виконання місцевих бюджетів ми визначили, що вони формуються, переважно, за рахунок податкових надходжень та офіційних трансфертів. Встановили, що у 2018 – 2021 рр. обсяги міжбюджетних трансфертів зменшувалися як в абсолютних, так і у відносних показниках, в той час як частка податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів зростала.

2. Обґрунтовано, що місцеві бюджети є безпосередніми учасниками формування та використання фінансових ресурсів держави в частині забезпечення загальнодержавних та локальних функцій. Зокрема, роль місцевих бюджетів проявляється у фінансуванні загальноосвітніх навчальних закладів та закладів охорони здоров'я. Окрім того, витрачають значну частку коштів на фінансування інфраструктурних об'єктів, що, загалом, позитивно впливає на економічний розвиток країни в цілому.

3. Оцінка впливу фіскальної децентралізації на рівень бюджетних дисбалансів дозволяє зробити висновок, що фіскальна децентралізація безпосередньо впливає на рівень бюджетних дисбалансів, однак її поточний рівень не дозволяє їх мінімізувати. При цьому, не вирішеною залишається проблема горизонтального та вертикального збалансування бюджетної системи України.

РОЗДІЛ ІІІ. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід здійснення фіскальної децентралізації в контексті подолання бюджетних дисбалансів

Трансформаційні процеси в економіці України загалом та у фіскальній сфері зокрема, потребують вивчення досвіду високорозвинених країн світу, які протягом багатьох століть сформували певні закономірності розвитку власних економічних систем. Оскільки, фактично, економічна наука в Україні у роки існування Радянського союзу розвивалася виключно у рамках комуністичної ідеології, тому розвиток економіки України значно відстає від інших Європейських держав. Командно-адміністративна модель відносин між центром та регіонами призвела до диференціації регіонального розвитку, в процесі якого сформувалися регіони-лідери та депресивні території, різниця у надходженнях яких щороку поглиблювалася.

Кризові явища у політичному та економічному житті України потребували здійснення фіскальної децентралізації та надання місцевим громадам більше повноважень у сфері бюджетної політики. Розглянемо детальніше деякі аспекти зарубіжного досвіду, що дозволяють підвищити економічну самостійність місцевих бюджетів на прикладі деяких окремих країн.

Так, США є федеративною державою, тому фіскальна політика у цій країні здійснюється на трьох рівнях, що відповідають рівням державної влади (рис. 3.1).

Найбільшу фіскальну роль у доходах місцевих бюджетів найнижчого рівня має майновий податок (оподаткування нерухомого майна: земельна ділянка, квартира, будинок тощо, а також такі об'єкти власності як автомобілі, яхти та інше).

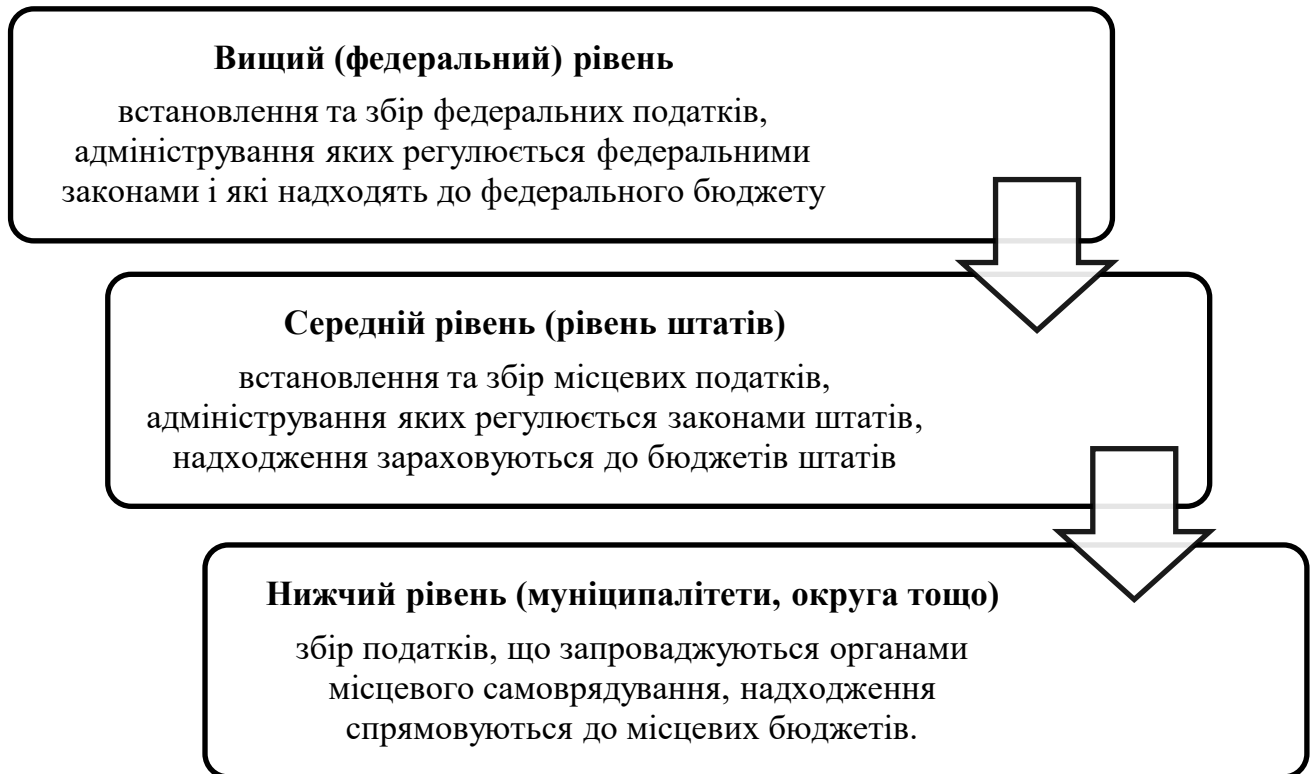

Рис.3.1. Рівні державної влади у США [44, с. 58-66]

До прикладу, ставки місцевих податків на житлові приміщення залежать від регіональних умов і цін на нерухомість, на відміну від України, де ставка на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки залежить від площі оселі [44, с. 50].

Протилежною США являється Японія, де існує близько тридцяти державних і стільки ж – місцевих податків, які поділяються на три групи (рис. 3.2). В Японії нараховується 47 префектур, які об'єднують понад 3 тис. міст, селищ, районів, кожен з яких має свій власний бюджет. Головна роль в наповненні місцевих бюджетів належить префектурним та муніципальним податкам і зборам. При цьому місцеві податкові платежі не є доміантними у місцевих бюджетах, оскільки складають менше половини їхньої дохідної частини. Це суттєво відрізняє японську податкову модель від американської, де місцеві податки становлять близько 70% бюджету муніципалітетів.

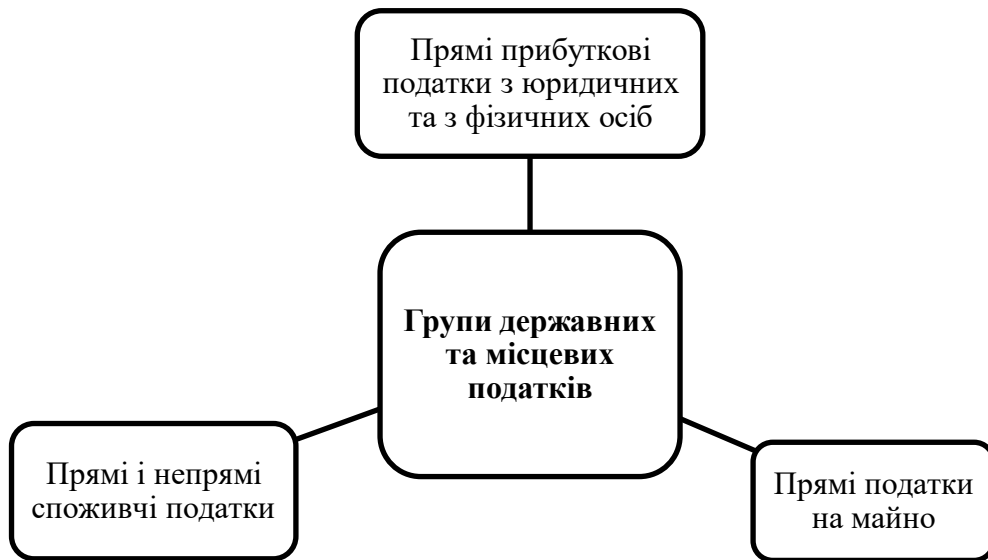

Рис. 3.2. Групи державних та місцевих податків у Японії [43]

Законом про місцеві податки у Японії визначено види і граничні ставки обов'язкових платежів, регулювання яких здійснюють місцеві органи влади.

В Японії до місцевий бюджетів зараховуються непрямі податки, такі як податок на споживання, яким обкладається проживання в готелях та користування закладами громадського харчування.

До прямих місцевих податків відносяться: податок на нерухомість, податок на спадщину, податок на дарування, податок на транспортні засоби, який поділяється на: окремий податок на придбання транспортного засобу, податок на бензин. При цьому, раз на рік власники автобусів, вантажних та легкових автомобілів сплачують до префектур податок на транспортні засоби, що розраховується в залежності від потужності двигуна та вантажопідйомності, а власники мотоциклів, мопедів та інших моторних транспортних засобів сплачують цей платіж до муніципалітетів.

Податкова політика Японії зорієнтована на специфічні особливості місцевого населення. У цій країні високо розвинута правосвідомість та законослухняність громадян, і переважна більшість із них просто не в змозі порушити законодавство. Однак, у разі порушення, відповідно до Закону «Про державний контроль за податковими порушеннями», до порушників можуть застосовуватися різного роду санкції: від штрафів до карних переслідувань.

Загалом, серед розвинутих країн світу, Японія характеризується найвищим рівнем оподатковування доходів і найнижчим рівнем оподатковування споживання [43].

У Великій Британії місцеві бюджети наповнюють три основні податки: муніципальний податок, рентний збір з житлових приміщень та з приміщень ділового призначення. «Муніципальним податком» оподатковується майно, яке призначене для проживання. Податок справляється на основі «диференційованої по регіонах країни вартісної оцінки житла за вісьмома рівнями (А-Н) та в залежності від кількості проживаючих» [29, с. 78]. «Рентний збір із житлових приміщень» сплачують ті платники податків, які здають у найм житлові приміщення. «Рентний збір з приміщень ділового призначення» стосується приміщень, які мають комерційне призначення. Справляється даний платіж на основі оціночної вартості приміщень, яка проводиться раз у п'ять років, опираючись при цьому на динаміку ринкових цін на оренду, які коригуються для кожного регіону окремо [29, с. 78-79]. Варто зазначити, що Великобританія – єдина країна Західної Європи, де податки на нерухоме майно забезпечують 100% податкових надходжень до місцевих бюджетів.

Особливістю податкової політики Німеччини є складний і багатоступеневий розподіл податкових надходжень між ланками бюджетної системи.

Всі податки, які надходять до бюджету держави, можна розділити на дві групи:

1. Податки, закріплені за відповідними адміністративно-територіальними ланками і поступають туди в повному обсязі. Їх називають власними податками;

2. Податки, що розподіляються за встановленими нормами між федерацією, землями і громадами, які одночасно надходять до бюджетів різних рівнів, і їх називають загальними податками.

Податкові надходження низки податків, зокрема ПДВ, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток корпорації розподіляються за двома напрямками: вертикально (між федерацією, землями і частково громадами) і горизонтально (між окремими землями і всередині земель). Землі, у яких фактично податкові доходи вище норми, зобов'язані виплачувати певні суми тим землям, доходи яких нижче цієї норми. Так, наприклад, в Німеччині 25% від ПДВ утворюють фонд додаткових субсидій і розподіляються між економічно слабкими землями залежно від середньодушового обсягу їх податкових доходів. Інші 75 % ПДВ надходять безпосередньо до бюджетів земель і розподіляються між ними відповідно до чисельності їхніх жителів [1, с. 218-219]. Крім спільних для всіх рівнів бюджетів податків, виділяють також власні земельні та місцеві податки (рис. 3.3).

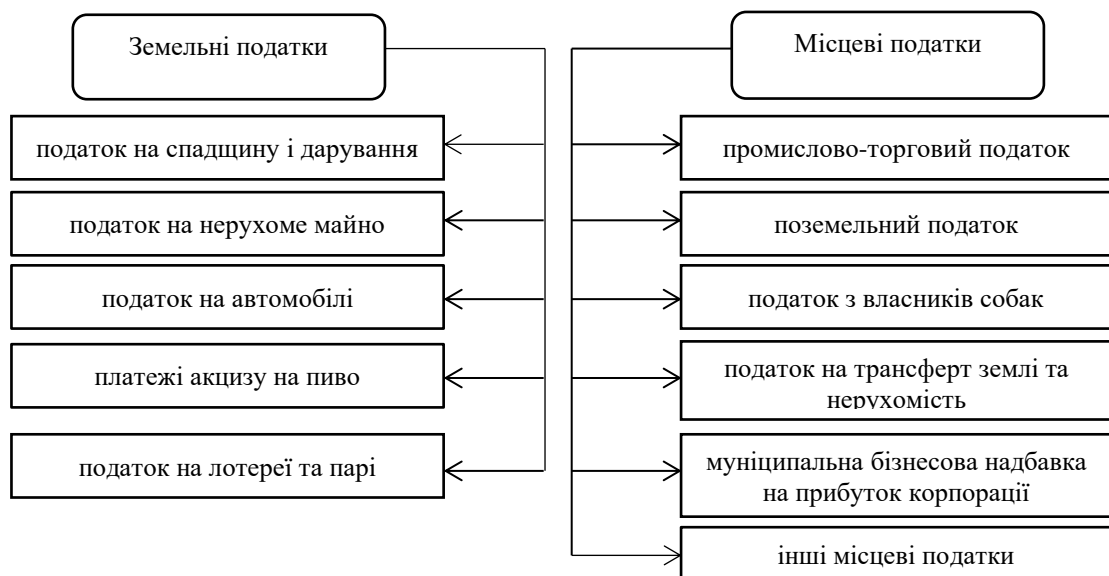

Рис. 3.3. Види земельних та місцевих податкових платежів у Німеччині [29, с. 97 – 99]

Податок на нерухоме майно, як і у більшості високорозвинених країн світу, визначається на основі оціночної вартості майна, яка залежить від місця розташування майна, величини, характеру використання, локального коефіцієнта та інших факторів.

Норми оподаткування податком на автомобілі залежать від трьох умов: потужності двигуна, його типу та наявності каталізатора. Чим потужніший двигун і більша емісія вуглекислого газу, тим вища ставка податку, який справляється при реєстрації автотранспортного засобу.

Платежі акцизу на пиво надходять до земельних бюджетів за дифенційованими ставками, в залежності від якості та міцності продукту.

До системи місцевих податків входять «промислово-торговий податок на прибуток підприємств», які є суб'єктами «податку на прибуток корпорації», а також на «доходи фізичних осіб», які мають власний бізнес у промислово-комерційній сфері. Ставку податку визначають місцеві органи влади у встановлених законодавством межах.

До інших місцевих податків належать місцеві акцизи (в т.ч. на безалкогольні напої) та деякі інші податкові платежі. Загалом, можна зазначити, що вся система місцевих податків і зборів зосереджена на тому, щоб забезпечити самостійне вирішення питань функціонування та розвитку місцевої інфраструктури, захисту навколишнього середовища, надання суспільних послуг локального рівня [29, с. 97-99].

В кінці ХХ ст. у Франції була проведена «реформа місцевого самоврядування». Законом «Про права і свободи комун, департаментів, регіонів», який був прийнятий у 1982 р. було здійснено розподіл «бюджетних повноважень» та економічних ресурсів між рівнями бюджетної системи, проведено «адміністративну реорганізацію регіонів» та форми співпраці між різними «територіальними структурами». У результаті проведення фіскальної децентралізації частка місцевих бюджетів становила 60% загального обсягу бюджетних коштів держави. До повноважень місцевих органів влади при формуванні місцевих бюджетів віднесено самостійне встановлення ставок податків, на які поширена їхня компетенція, але в межах установленого «Актом Національних зборів» максимального рівня.

У Франції існує 16 місцевих податків і зборів, серед яких: «податок на житло»; «земельний податок на забудовані ділянки»; «земельний податок на

незабудовані ділянки»; «збір на прибирання сміття»; «територіальний економічний внесок»; «збір на утримання сільськогосподарської палати»; «збір на утримання торгово-промислової палати»; «збір на утримання палати ремесел»; «місцевий збір на освоєння рудників»; «збір на установку електроосвітлення»; «збір за використовуване обладнання»; «податок на продаж будівель»; «реєстраційний збір» (одноразовий податок із транспортних засобів); «податок на перевищення допустимого ліміту щільності забудови»; «податок на перевищення ліміту зайнятості території»; «збір на озеленення» [42].

Податок на землю під забудову сплачують власники тих земельних ділянок, які забудовані житловими чи діловими приміщеннями. Даним платежем оподатковується 50% кадастрової або орендної вартості нерухомості, що відповідає середній по країні рентній оцінці об'єктів забудови із щорічним коригуванням на рівень інфляції. Продаж житла у Франції прирівнюється до доходу платника податків та оподатковується за ставкою 16% (без урахування обов'язкових внесків у соціальні фонди), окрім випадків, коли власник не володіє іншою нерухомістю, окрім проданої. Право на отримання пільг з продажу житлових приміщень мають лише ті продавці, які володіли ним не менше 5 років.

«Земельний податок на незабудовані ділянки» справляється на основі 80% кадастрової або орендної вартості ділянки під забудову, а також боліт, лісів і полів, які знаходяться у приватній власності і поширюється на тих власників, котрі не використовують ці землі. Податок не поширюється на землі, які призначені для лісовідновлення та зарезервованих з екологічних міркувань.

Податок на житло сплачують власники та орендарі житлових приміщень з прилеглими до них автостоянками, садками, гаражами тощо. По даному платежу встановлюються диференційовані податкові ставки, які визначають місцеві органи влади з урахуванням кадастрової вартості помешкання, його місцезнаходження, площі, кількісного складу сім'ї та матеріального

становища власників. Зазвичай, річна сума податку не перевищує середньомісячної орендної плати на житло у відповідній місцевості [42].

В Італії, на податковій базі загальнодержавного податку з індивідуальних доходів резидентів сплачують два окремих податки: регіональний та муніципальний додатковий податок на доходи фізичних осіб, кошти від яких надходять відповідно до обласних та місцевих бюджетів. Ставки по даному платежу територіально диференційовані. На базі податку на прибуток корпорацій на регіональному рівні встановлюється податок на виробничу діяльність.

До доходів місцевих бюджетів в Італії також належать цільові збори на прибирання сміття, очистку пляжів, освітлення вулиць тощо. Деякі муніципалітети можуть запроваджувати місцевий транспортний податок із власників автомобілів та збір із туристів за кожен добу перебування.

Зростання забруднення навколишнього середовища спровокувало запровадження в Італії податку на сміття та відходи, який нараховується в залежності від площі житла, офісу, виробничого приміщення тощо та кількості людей, які там проживають / працюють [29, с. 139].

Загалом, можна зазначити, що у країнах з високим ступенем розвитку економіки, відносини між центром та місцевими громадами побудовані на базі фіскальної децентралізації, яка реалізується з урахуванням національних традицій, культури та ментальності. Так, деякі країни, розширюють владі повноваження на місцях, інші встановлюють високі ставки та велику кількість обов'язкових платежів місцевого рівня. Отже, фіскальна політика на рівні регіонів у іноземних державах, переважно, спрямована на забезпечення самостійності місцевого самоврядування, їх конкурентоздатності та економічного розвитку.

3.2. Шляхи підвищення ефективності реалізації фіскальної децентралізації в Україні

Запровадження оптимальної моделі взаємодії центральних органів влади з регіональними є запорукою економічного розвитку держави загалом. Ключовою складовою у структурі цент – регіон являється фіскальна політика, яку здійснює держава, оскільки вона може як стимулювати розвиток територій, так і стати дестимулюючим фактором.

Сучасна практика розвитку місцевого самоврядування свідчать про те, що місцеві бюджети відіграють вагомий роль в управлінні економікою, суттєво впливають на темпи та пропорції економічного розвитку. Досвід зарубіжних країн щодо стратегічного управління економічним розвитком територіальних громад свідчить, що «...успішними є ті громади, чий економічний стратегії зорієнтовані на використання внутрішнього потенціалу для розвитку, а не ті – де здійснюється пристосування та адаптація до зовнішнього середовища» [26].

Для забезпечення ефективного впровадження фіскальної децентралізації необхідно забезпечити виконання наступних критеріїв:

1. Критерій ефективності передбачає, що дохід від встановлених місцевих податкових платежів повинен бути більшим за витрати на їх адміністрування;
2. Критерій справедливості означає, що при рівних умовах на платників податків повинен бути покладений однаковий тягар по сплаті обов'язкових платежів;
3. Критерій користування благами: надання комунальних послуг частково фінансується за рахунок податкових платежів, тому усі платники податків, які отримують однакову вигоду від користування суспільними благами, повинні сплачувати однакову суму загальнообов'язкових платежів;
4. Критерій прив'язаності податкових платежів до місцевих видатків передбачає, що місцеві податки і збори повинні бути чітко взаємопов'язані з видатками місцевої влади;
5. Критерій гнучкості визначає, що податкова система регіонального рівня повинна стимулювати розвиток пріоритетних галузей в конкретному

регіоні та гнучко реагувати на зміни у фіскальній політиці держави [25, с. 28 – 33].

Однак, практика реалізації фіскальної децентралізації в Україні свідчить про те, що дані критерії не виконуються в повній мірі, що породжує певні ризики для збалансованого функціонування економіки, а саме:

1. Посилення горизонтальної нерівності між територіями через досягнення фінансової автономії місцевих бюджетів. У результаті це негативно позначиться на забезпеченні макроекономічної стабільності в країні через посилення фінансової нерівності між громадами;

2. Виникнення вертикального дисбалансу в бюджетній системі, яке проявляється через «незацікавленість» органів місцевої влади у формуванні та активізації власної економічної діяльності, оскільки, це зумовить скорочення фінансування з державного бюджету для «бідних» громад та вилучення надлишкових коштів з «багатих» громад.

3. Недостатній рівень ефективності прийняття управлінських рішень через недостатній рівень фінансової грамотності органів місцевого самоврядування (зокрема на рівні невеликих за кількістю громад).

4. Розширення повноважень територіальних громад формує умови для порушення системи державного планування в результаті збільшення «видаткових повноважень органів місцевого самоврядування», що реалізуються без урахування загальнонаціональних інтересів.

5. Високий рівень тінізації економіки (за оцінками Міністерства економіки України у 2019 р. рівень тінізації економіки становив 28% ВВП, у 2020 р. – 30% ВВП, а у 2021 р. – 32% ВВП) [13], корупція (у рейтингу Transparency International у 2021 р. Україна займає 122 місце за рівнем корупції із 180 держав світу) [20], непрозорі схеми адміністрування податкових платежів тощо.

Опираючись на зарубіжний досвід здійснення фіскальної децентралізації та виходячи із проблем, які існують в національній економіці доцільно було б надати місцевим органам влади більше повноважень, тим самим збільшивши

їхню самостійність. Однак, надання додаткових повноважень потребує збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів, яка є основою для виконання місцевою владою покладених на неї функцій, та врегулювати фінансування видатків між бюджетами різних рівнів.

Реформування фіскальної сфери на місцевому рівні потребує глибокого аналізу сильних та слабких сторін відповідної місцевості, при цьому розробка стратегічного планування місцевих бюджетів повинна здійснюватися таким чином, щоб дати поштовх до розвитку саме тих галузей, які є пріоритетними на даній території. Окрім цього, необхідно пам'ятати і про видатки які здійснюються як із місцевого, так і з державного бюджету. Оскільки, зростання місцевих доходів може призвести до зменшення доходів держави, або збільшення податкового тиску на платників, останній варіант, в умовах розвитку України, спричинить ріст тінізації економіки, отже його використання не принесе очікуваних результатів. Тому, оптимальніше буде акумулювати доходи регіонів зі збільшенням видатків місцевих бюджетів, і зменшенням державних. При цьому, за державним бюджетом залишаючи видатки стратегічного характеру, а місцевим органам влади надати повноваження по здійсненню поточних видатків у даній громаді.

Тому, для забезпечення оптимального розвитку економіки в умовах фіскальної децентралізації та збалансування бюджету на усіх рівнях, ми пропонуємо здійснити такі заходи:

- розширити податкових повноважень органів місцевого самоврядування шляхом внесення змін до податкового законодавства України в частині збільшення прав та можливостей формувати місцеві бюджети із власних джерел;

- врегулювати обсяги видатків на утримання апарату управління шляхом встановлення граничних лімітів на виплату премій, надбавок та інших фінансових винагород для працівників державних установ у відповідності до обсягу власних доходів місцевих бюджетів;

- змінити підхід до надання державної підтримки у напрямку створення умов для активізації внутрішнього фінансового потенціалу громади;
- підвищити рівень громадського нагляду і контролю в процесі формування та виконання бюджетів територіальних громад, оскільки, активне «громадське суспільство» повинно контролювати бюджетний процес на рівні місцевих органів влади;
- забезпечити «прозорість бюджетного процесу» на рівні територіальних громад та гарантувати вільний доступ до інформації, яка безпосередньо стосується виконанням місцевих бюджетів за доходами та видатками;
- підвищити координацію та взаємодію органів місцевого самоврядування із представниками громади;
- підвищити рівень кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування шляхом проведення навчальних тренінгів з фінансового менеджменту.

Імплементация даних заходів, на нашу думку, дозволить підвищити ефективність впровадження фіскальної децентралізації в Україні та сприятиме соціальному та економічному зростанню країни.

Висновки до третього розділу

Вивчення напрямів удосконалення фіскальної децентралізації в Україні дає змогу сформулювати наступні висновки:

1. Вивчаючи зарубіжний досвід здійснення фіскальної децентралізації в контексті подолання бюджетних дисбалансів варто зазначити, що у багатьох розвинених країнах світу при здійсненні фіскальної децентралізації акцент робиться на самостійності місцевих органів влади у здійсненні їхніх функціональних обов'язків. При цьому місцеві ради мають

досить широкий спектр повноважень у фінансовій сфері.

2. При дослідженні шляхів підвищення ефективності реалізації фінансової децентралізації в Україні встановлено, критерії, які необхідні для формування дієвої фінансової децентралізації, а саме: «економічна ефективність», «доступність користування суспільними благами», «справедливість», «співмірність податків та зборів до місцевих видатків та гнучкості».

3. Окреслено базові напрямки вдосконалення фінансової децентралізації в Україні, що передбачає ґрунтовного аналізу існуючого розподілу доходів та видатків між державним та місцевими бюджетами та підвищення рівня відповідальності та фінансової грамотності органів місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати наступні висновки та пропозиції:

1. Досліджуючи теоретико-організаційні засади формування фіскальної децентралізації ми прийшли до висновку, результативна фіскальна децентралізація передбачає необхідність у визначенні джерел доходів та чіткого розподілу видаткових повноважень на усіх рівнях бюджетної системи. Встановили, що під «децентралізацією» розуміється «передача повноважень і функцій від центрального на місцевий рівень». Дослідили, що фіскальна децентралізація, який як засвідчує практика, є «найбільш ефективним механізмом що дозволяє узгодити інтереси учасників бюджетного процесу – місцевих бюджетів та державного бюджету». Визначили основні переваги та загрози при проведенні фіскальної децентралізації, які мають, переважно, суб'єктивний характер і залежать від рівня розвитку державних та місцевих інституцій.

2. Проаналізували нормативно-правове забезпечення в Україні, яке декларує фінансову самостійність місцевих бюджетів як основу для проведення фіскальної децентралізації та виявили їх, переважно, нормативний характер, що не дозволяє у повній мірі стверджувати про бюджетну самодостатність територіальних громад.

3. Аналізуючи прагматику реалізації фіскальної децентралізації в Україні ми прийшли до висновку, що формування місцевих бюджетів на понад 90% складається із податкових надходжень та міжбюджетних трансфертів. При цьому, «фіскальне значення» офіційних трансфертів для місцевих бюджетів у період з 2018 по 2021 р. знижується, у той час як частка податкових надходжень зростає. Це відбувається за рахунок посилення ролі «податку на доходи фізичних осіб» (до 60% у структурі податкових доходів місцевих бюджетів). В той час, «місцеві податки та збори» забезпечують близько 25% податкових надходжень, переважно за рахунок єдиного податку,

який формує їх на 50%, та податків на майно (близько 50%). При цьому, основними статтями видатків місцевих бюджетів є видатки на освіту (44% у 2021 р.), економічну діяльність (20% у 2021 р.) та видатки на житлово-комунальне господарство (10% у 2021 р.)

4. Виявлено, що існують бюджетні дисбаланси розподілу фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи. Зокрема, це відбувається за рахунок трансфертної залежності окремих органів місцевого самоврядування, та недостатньо врегульованому процесу збалансування місцевих бюджетів по вертикалі та по горизонталі. Так, з 2018 по 2021 р. спостерігаємо скорочення обсягів базової дотації на 9,5 % та зростання обсягів реверсної дотації на 92% у 2021 р. в порівнянні з 2018 р., що показує позитивний ефект від здійснення фіскальної децентралізації, проте переважання базової дотації над реверсною становить понад 54%, тобто регіонів із низьким індексом податкоспроможності значно більше, ніж з високим.

5. Визначаючи напрями удосконалення фіскальної децентралізації в Україні зазначимо враховуючи зарубіжний досвід, що при здійсненні фіскальної децентралізації акцент робиться на самостійності місцевих органів влади у здійсненні їхніх функцій та обов'язків. При цьому органи місцевого самоврядування мають досить широкий спектр повноважень у сфері адміністрування податків та зборів. При цьому, фіскальна децентралізація повинна ґрунтуватися на таких критеріях: ефективності; справедливості; користування суспільними благами; співмірності доходів та видатків місцевих бюджетів; гнучкості.

6. Обґрунтовано, що фіскальна децентралізація як процес сприяє результативнішому розподілу бюджетних ресурсів. Запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем імплементації принципів фіскальної децентралізації в Українські реалії шляхом розширення податкових повноважень органів місцевої влади в частині збільшення прав та можливостей формувати місцеві бюджети із власних джерел; врегулювання обсягів видатків на утримання апарату управління через встановлення

«граничних лімітів» на виплату премій, надбавок та інших фінансових винагород для працівників державних установ; підвищення рівня громадського нагляду і контролю на етапі прийняття місцевих бюджетів; гарантування прозорості бюджетного процесу на рівні територіальних громад та забезпечення вільного доступу до інформації, яка стосується показників формування та виконання місцевих бюджетів; підвищення рівня фінансової грамотності та кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров И.М. Налоговые системы России и зарубежных стран: учеб.-метод. пособ. М.: Бератор-Пресс, 2002. 192 с.
2. Багмет М.О., Личко Т.М. Цінність місцевого самоврядування як демократичної форми децентралізації державно-владних повноважень. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління.* 2010. Т. 125. Вип. 112. С. 33-37.
3. Барецький В.І. Зміцнення фінансової автономії місцевої влади і самоврядування. *Фінанси України.* 2005. №1. С. 65-69.
4. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: пер. з нім. К. : Либідь, 2004. 654 с.
5. Бюджетна децентралізація: головні виклики та досягнення. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12661>
6. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
7. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: концепції і практика. К.: Основи, 2000. 654 с.
8. Гоптарева И. Федерализм как политико – правовой и социальный способ управления конфликтами и как средство их перманентного разрешения. *Credo*, 1998. № 6. URL: <http://www.orenburg.ru/culture/credo/12/2.html>.
9. Грицяк І. Місцеве самоврядування України в історії і сучасності. *Вісник УАДУ.* 1996. № 1. С. 53-67.
10. Демиденко С. В. Світовий досвід управління та фінансового планування регіонального розвитку. *Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії.* 2009. № 2. С. 106–112.
11. Енциклопедичний словник з державного управління / Сурмін Ю. П. та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

12. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15.10.1985 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036
13. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 р.: аналітична записка (за даними Міністерства економіки України). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
14. Звіт про виконання Державного бюджету за 2017 р. (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua>
15. Звіт про виконання Державного бюджету за 2018 р. (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua>
16. Звіт про виконання Державного бюджету за 2019 р. (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua>
17. Звіт про виконання Державного бюджету за 2020 р. (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua>
18. Звіт про виконання Державного бюджету за 2021 р. (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua>
19. Звіт про виконання Державного бюджету за 9 місяців 2022 р. (за даними Державної казначейської служби України). URL: <http://www.treasury.gov.ua>
20. Індекс сприйняття корупції – 2021 (за даними Transparency International Ukraine). URL: <http://ti-ukraine.org>
21. Кириленко, О. П. Бюджетна децентралізація як альтернатива федералізації. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник матеріалів Міжнародної наук. – практ. конф. Київ: Академія муніципального управління, 2014. С. 59-61.
22. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
23. Кукарцев О. Інституціональні механізми регіональної політики: централізація і децентралізація влади. *Українська національна ідея: реалії та*

перспективи розвитку: зб. наук. пр. Л.: Львів. Політехніка, 2007. № 19. С. 101-108.

24. Матвієнко А. С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2010. 23 с.

25. Надьон Г.О. Перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду. *Часопис економічних реформ*. 2011. №3. 142 с.

26. Онищенко В.О., Комеліна О.В. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Eir/2009_1/3-9.pdf.

27. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. Мюнхен, 1963. 175 с.

28. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755 – VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

29. Податкові системи зарубіжних держав: навч. посіб. / Андрущенко В.Л., Варналій З.С., Прокопенко І.А., Тучак Т.В. К: Кондор, 2012. 222 с.

30. Про генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3059-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>

31. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

32. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>

33. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

34. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету міністрів України від 21.07.2006 р. №1001. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-п>
35. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
36. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586–XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
37. Про місцеві податки і збори: Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.93 р. №56-93 (втратив чинність від 01.01.2011). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/56-93>
38. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
39. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>
40. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
41. Сало Т. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 324 – 330.
42. Світовий досвід оподаткування: Франція. URL: <http://minrd.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodni-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/fransia/>
43. Світовий досвід оподаткування: Японія. URL: <http://minrd.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodni-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/japan/>
44. Ткаченко Н.М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність: навч. - метод. посіб. К.: Алерта, 2004. 554 с.

45. Харитончук М. В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2000. 16 с.
46. Braun von J., Grote U. Does decentralization serve the poor? *Managing fiscal decentralization*. London: Routledge, 2002. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf>
47. Buchanan J. Federalism and fiscal equality. *American economic Review*. Vol. 40. № 4. 587 p.
48. Fiscal Decentralization Indicators. *The World Bank*. URL: <http://www.worldbank.org/publicsector/decentralization/webfiscal.pdf>
49. Schmidt Vivien A. Democratizing France: The Political and Administrative History of Decentralization. *Cambridge University Press*. Reissue edition, May 31, 2007. 420 p.
50. Tiebout C. An Economic Theory of Fiscal Decentralization. *NBER, Public Finances, Needs, Sources and Utilization*. Princeton (Univ.Press), 1961. P. 79-96.